

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

ПОВРЕМЕНИ СНИС ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ

Уређује
А. БЕЛИЋ

уз сарадњу

д-ра *Алексића Радомира* (Београд), д-ра *Вуковића Јована* (Сарајево), д-ра *Коларића Рудолфа* (Љубљана), *Конеског Блажа* (Скопље), д-ра *Павловића Миливоја* (Нови Сад), д-ра *Сивановића Михаила* (Београд), д-ра *Томановића Васи* (Скопље), д-ра *Храстиче Маји* (Загреб)

XXIII КЊ. 1—4

БЕОГРАД
1958

ГЛАС Ј У УСКОЧКОМ ГОВОРУ

Чини ми се да је најбоље најпре дати материјал, па онда вршити анализу и изводити закључке.

У средини речи

1. Позиција — *и* + неки други вокал :

а) *Сӣанӣа*, *сӣнӣа*, *грӣа* (ген. јд. од *грӣег*), *смӣа* (ген. јд. од *смӣег*), *лӣа* (леја лука и хип. од *лӣсица*), *дӣа̄ӣи*, *сӣа̄ӣи*, *кӣа̄ӣи*, *сӣа̄ӣи*, *грӣа̄ӣи*, *вӣа̄ӣи* итд.;

б) *Мӣџка*, *вӣџка*, *ӣџка̄ӣи*, *бӣџо*, *џлазӣо*, *Мӣџо* (име и хип. од *Мӣливое*) итд.;

в) *грӣу*, *смӣу*, *бӣу*, *грӣӯ*, *вӣӯ*, *крӣӯ*, *вӣука̄ӣи*, *Мӣу*, *лӣу* итд.;

г) *смӣег*, *ӣмӣег* (ген. мн. од *ӣма̄ј*, *ӣма̄ ӣџ*), *ӣрӣје*, *крӣјем*, *вӣје* (3 л. јд. през. од *вӣа̄ӣи*), *сӣарӣјем*, *звиз̄џда*, *рӣџка*, *сӣарӣјег* (ген. јед. комп. *сӣарӣ* < *сӣарӣји*), *вӣџа̄ӣи*, *ӣрӣџчац*, *ӣрӣџш'ек*, *овӯдӣе*, *бӣјем* итд.

2. Позиција — *ма* који вокал + *и* :

Ка̄ица, *Ба̄ица*; *џдӣӣи*, *брдӣӣи*, *сӣџӣ*, *ӣџӣ*, *мџи* (ном. пл. од *мџ*), *ӣвџиг* (ген. мн. од *ӣвџј*, *ӣвџја*, *ӣвџе*); *брӯӣ*, *кӯи* (дат. јд. од *кӯја*); *бле̄и*, *се̄и*, *јџина* итд.

3. Позиција — *а* + неки други вокал :

џае, *ла̄е*, *наес̄ӣи се*, *ка̄е се*¹; *Ба̄џо*, *Га̄џо*, *ба̄џџо*, *ла̄џџо*; *Ба̄џу*, *Га̄џу*, *ба̄џун*, *џа̄џу*, *џџбива̄џу*, *глед̄аџу*, *сӣава̄џу* итд.

4. Позиција — *о* + неки други вокал :

мџе, *мџџе*, *џвџе*, *брџџе*, *џџџе*; *мџја*, *џџја*, *џџџја* (ген. јд. од *џџј*), *ка̄џу*, *џџу* (ак. јд. од *џџја*), *крџу* (лок. јд. од *крџј*) итд.

5. Позиција — *у* + неки други вокал :

џуем, *снџуем*, *кӯџуем*, *ка̄џуем*, *аминуем*, *кљџуем*, *ӣљџуем*; *кӯџа*, *џӯџа*, *Мӯџа* (ген. јд. од *Мӯџо*), *Дӯџа* (ген. јд. од *Дӯџо* хип. од *Дӯшан*), *Мӯџо*, *Грӯџо*, *џӯџо* итд.

¹ Облике као *сна̄џ*, *снџи*, *сна̄у*, *сна̄џо*, *сна̄џе* (ном. пл.) итд. не треба убрајати у ову категорију пошто се *снаха* није развило у *снаја*, већ у *сна̄*, па није ни било облика *снаје* итд., већ само *сна̄џ* итд.

6. Позиција — e + неки други вокал :

сѣја, креја, крејо, блѣѿ, сѣју итд.

7. Између два истиа вокала:

чй (< чији), Илй (< Илји), Сй̄анй̄ (< Сй̄анији), Југдсл̄авй̄ (< Југославији), сй̄арй̄ (< сй̄арији), сй̄ниџа (< синиџица), ш̄ейсиџа (< шейсиџица), Мй̄лй̄џа (< Милиџица, мали Милија); али и лй̄и (дат. и лок. јд. од лй̄ја), Мй̄лиш, сй̄арй̄ш и сл.;

б) бл̄еѿ, н̄еѿдн̄ак, свеѿдно и свеѿдно; Маја, граја, убрајаши, јаја, да-јандисаши се; Јојо (хип. од Јован и Јоко), Кјојо (хип. од Кдсиа), ш̄вдјѿ; бл̄ују, кујују, снују, кују, Мују итд.

8. Иза сугласника:

а) ђед, ђе̄раши, ђескдба (и ш̄јескдба), ђешаши, Вешко, ш'ушра, ш'ѿдник, ш'ѿеши, ш'ѿвер, ш'ајан, Ш'ако (хип. од Сава), Ш'але (хип. од Сава), й̄ж'есй̄и, Ж'але (хип. од Жарко), ӣљена, ӣљениши, в̄љешар, м̄љера, ӣдбљегла итд., али ш̄јелеснй̄, ӣдбједa и сл. и иновације: м̄јера, д̄јевѿјка итд.;

б) н̄ђу, чађу и сл.;

в) н̄аруче (< наручје), м̄ачй̄ (< мачји), ш̄врачй̄ (< сврачји), вучй̄ (< вучји), кучй̄ (< кучји), б̄ожй̄ (< божји, али и од божјији > божй̄); б̄ож̄а, б̄ож̄е, в̄ражй̄, чоѿчй̄ (< човјечји, али и од човјечјији > чоѿчй̄) итд.;

г) мй̄шј̄а, чоѿчј̄а, м̄ачј̄а, м̄ачј̄е и сл.;

д) р̄ечник (говор, речи), р̄ечй̄ш, решење, р̄ечица, р̄ечца, ӣдгрешка, грешан, сй̄арешина и сй̄арјешина, гд̄рейш итд., али: Ј̄авбрје, ј̄авбрје, б̄брје, м̄рамбрје, ӣѿрје итд.

9. Исјред сугласника:

м̄јака, ј̄јна, в̄јакаши се, н̄јабољй̄, н̄јадубљй̄, н̄јаљейшӣ (и н̄аљейшӣ), н̄јакачй̄ итд.

На ѿочей̄ску речи

а) ја, ј̄агње, ј̄агма, ј̄ди, Јован, ј̄ѿдѿм, ј̄ѿдва, Јелена, ј̄ѿзеро, ј̄ѿсам, ј̄ѿси, ј̄ѿс, ј̄ѿсмо, Јулка, ј̄ун̄ак итд.;

б) мало примера као: ексер, д̄й̄ѿ(ш̄), ј̄д̄й̄ѿ(ш̄), Евр̄ѿиа и Јевр̄ѿиа, али само ј̄ѿзеро.

На крају речи

а) д̄й̄рошӣш̄ј, з̄агр̄љај, з̄алог̄ј, м̄вј, знај, чуј, ѿј, ӣдм̄агај, в̄љѿруј итд.;

б) ӣш, ш̄ш, р̄азб̄й̄ (па и: ӣш̄ѿе, р̄азб̄й̄ѿе), н̄ѿм̄ и н̄ѿм̄ј, н̄ѿм̄ѿѿе и н̄ѿм̄јѿѿе, ӣдм̄агаб̄ѿг, ш̄а̄ поред чешкег ш̄а̄ј.

Иза й̄рефiksa

сја̄виши, сја̄шй̄ши се, изја̄виши, одја̄виши, узја̄ши (поред ј̄ђа̄ши), надја̄каши, доја̄риши, зајемчй̄ши итд.

У *sandhi*-у

Свѣ е у рѣду, Нека ѿи је вѣликā квāла, Ошѿейѿила е сѹша жѿто ѹпола, Амо е сѣдло скупо, Гāјо е на Буāну, Резѿлк.јо ме е, Да е здравно!, Свѣ е сѣло ѹстало, Свѹ е лѿваду покѣси.јо, Овѣ јѣдѣ свāкѣ јѹтро итд.

Из наведеног материјала види се да се глас *j* у овом говору у извесним позицијама изговара у *ѿуној својој вредносѿи*, да му је у другим позицијама *арѿикѿулација врло ослабљена* и да је у трећим *ѿошѿуно шчезао*.

Чврсто стоји:

- на почетку речи: *јѣзик*;
- на крају речи: *ѿдрѿāj*, сем у нешто мало грађе: *ѿѿ* и сл.;
- између два непалатална вокала: *мѣја, мѣјѣј, кѣјѹ* итд.;
- пред сугласником: *ђѣвѣјка*;
- иза префикса: *сјѿриѿѿи*.

Готово никад се не чује између два вокала од којих је други *и*, те се у тим позицијама може сматрати изгубљеним: *Кāиѿа, Радѿиѿа, јѣина, блѣѿ, кѿи*. Овој категорији врло су блиске и позиције: *а-е, о-е, у-е, е-е*, тј. кад се *j* налази испред вокала *е*: *дāе, мде, чѿе, блѣѣ*. У питању су, дакле, позиције: било који вокал + *j* + *и* или *е* (тј. вокал предњег реда).

За све друге позиције — овде су доминантне позиције у којима се *j* налази иза *и* а испред неког другог вокала — може се рећи да је глас *j* у редовном, непојачаном говору лабилан, каткад врло лабилан; каткад та лабилност иде до пуне редукције овог гласа: *би.јѹ-би.јѹ*. Обрато, у разним говорним ситуацијама, у потенцираном говору, арѿикѿулација се диже од нуле, преко прелазног, несложног *j*, до пуне гласовне вредности овог гласа: *би.јѹ — би.јѹ — би.јѹ*, тј. све се те форме, под датим условима, могу срести у овом говору. Та је појава толико уопштена у њему да ни акценат није у стању да унесе нека знатнија отступања од овога што сам изнео. Нема сумње да је *j*, због оштрије границе слога, нешто осетније, животије у *крѿ.јѹ, сѿ.јѿѿи, би.јѣ, снѿѿег*, него у *би.јѹ, Сѿѿѿѿѿа, Ми.јѣјка, двѿѿег* и сл., али то никако не значи да су у овом говору искључене форме: *крѿ.јѹ, сѿ.јѿѿи, би.јѣ, снѿѿег* и сл. Будући да је у дијалекатским проучавањима говора у чијем се сплету налази и овај констатовано да је глас *j* у позицији *и-о* релативно чврст, чвршћи него у положајима *и-а, и-у, и-е* (*би.јѣ, говѿријо, Ми.јѣ, грѿѿѿѿѿа* поред *грѿѿѿѿѿа* итд.), — морам рећи да се то не би могло казати за овај говор. Ја мислим да је појава *j* у тој позицији ствар више визуелног момента него гласовне природе, тј. пре ће бити да описмењени људи пишу *Илија, снѿѿег, умију* и сл. зато што су то тако видели написано него зато што у свом говору стварно имају чврсто *j* у тим позицијама, па онда према томе и *би.јѣ, сѿ.јѣ, ѿјо, говорѿијо*, иако за ово нису имали писаног угледа. У писаним саставима претставника овог говора сусреће се и *би.јѣ* и *би.јѣ* и сл.

Иза сугласника глас *j* или се утапа у процес најновијег јотовања (*ћѣишић*), или се иза меких сугласника сасвим губи (*ндћу*), или се иза некадашњих меких а данас очврслих губи (*бдѣи*) или задржава (*вучја*), или се губи у неким позицијама у којима се одржава у књижевном језику (*рѣчиш*), или се у новије време враћа тамо где је некад извршено јотовање (*дјѣѣр*), или се чува због сложенничке природе и семантичког момента (*сјѣиш*).

У речима у којима се после испадања гласа *x* наместо њега развио глас *j*, овај је глас подвргнут истим законитостима које су важиле за глас *j* у речима у којима је он постојао (*дѣиш*, *кѣиш*: *змија*).

Сличне појаве сусрећемо и када се глас *j*, у додиру речи у реченици, нађе у позицијама које одговарају позицијама овог гласа у посебним речима: *Твоја е њива нађубрѣнија од мѣ*.

Овај је говор окружен говорима источне Херцеговине, пивско-дробњачким и пљеваљским говором и источноцрногорским говорима. С обзиром на то да се његово становништво сливало овамо из мање-више свих поменутих крајева, биће добро, мислим, да се он, у погледу неких момената живота гласа *j*, упореди са тим говорима. Овом приликом ја то могу учинити на основу дијалектолошких проучавања¹, а само у ограниченој мери на основу мог непосредног познавања тих говора.

Овај говор не познаје појаве као:

а) У говорима Пиве и Дробњака: *ѣсам, ѣси, ѣс, ѣдан, ѣдно, ѣдан-ѣиш, ѣднош*²; у говорима источне Херцеговине: *ѣврѣј, ѣдва, ѣвишино, ѣсам, ѣси, ѣс, ѣсмо, ѣдиш, обѣднош, ѣсенас, ѣ-ли* (је ли)³. Напротив, у

¹ Д-р Данило Вушовић, *Диалект источне Херцеговине*, Српски дијалектолошки зборник САН III, Београд—Земун, 1927; д-р Михаило Стевановић, *Источноцрногорски дијалект*, Београд, 1935; д-р Јован Вуковић, *Говор Пиве и Дробњака*, Београд, 1940. Студија д-ра Гојка Ружичића *Акцентуални систем пљеваљског говора*, СДЗБ III, Београд, 1927 — не може се овде употребити. Ружичић је, изгледа, сву пажњу обратио на акценат, док је остале црте пљеваљског говора у материјалу на којем је проучавао акценат — занемарио. Ово се у првом реду односи на глас *j*. Свако његово *j* има, у свим својим позицијама, вредност гласа *j* нашег писаног књижевног језика, што свакако није тачно. Појаве као: *јамац, јемац*, (стр. 118), *јарак* (120), *јеремичак* (123), *змај-змаја, јѣди* (125), *јѣкс, јѣксви* (127), *завој-завоја* (131), *Гѣјко* (132), *Јѣѣра* (134), *вѣј, шѣј, шѣѣј, јѣшѣс* (146), *јѣдан, јѣданѣс* (147), *кѣијај* (152), *сѣијај* (код мене *сѣијај*), *јѣсам* (161) итд. — тачне су, док се то не може рећи за појаве као: *вијек, дрѣјен* (128), *Василије* (133) *ријѣка* (138), *бијѣсна* (144, код мене само *ријѣка, бијѣсна, кријѣм, ѣмијѣм* (149), *ѣрѣ-дрѣијѣи* (169), *ѣрѣиѣиѣл* (131), *ѣиѣѣ* (145, код мене само *ѣија*), *ѣерѣѣиѣи-ѣерѣѣијѣм* (152), *рѣѣиѣијѣг* (158) *давѣијѣг* (159), *бијѣѣу* (160), *Рѣѣивоје* (133), *вијѣриѣиш* (153), *вѣѣѣише* (159), *дојѣѣи, бројѣѣи* (170, код мене *доѣѣи, брѣѣѣи*), *ѣујѣм* (149), *си-рѣѣиѣујѣм* (160), *кѣѣѣм се, бијѣѣ* итд. Исто тако не би се могао прихватити сав његов материјал у вези са најновијим јотовањем. Он зна за облике: *ћѣѣр* (128), *зѣѣѣѣ-риѣиш* (154, код мене *зѣѣѣѣриѣиш*), *ћѣѣѣѣише* (159), *ѣѣиѣѣиш* (167), али наводи само *сѣѣѣѣѣ* (122), *мјѣѣѣѣѣ* (130), *ѣѣѣѣѣѣѣ* (139), *сѣѣѣѣѣ* (146), *дојѣѣѣѣѣ* (148), *бјѣѣѣѣиш* (166), *ѣѣѣѣѣѣѣ* (165), *сјѣѣѣѣѣ* (166) итд.

² Вуковић, о. с. 42.

³ Вушовић, о. с. 21.

овом говору има обратних појава, тј. да се *j* уноси тамо где га није било: *Јеврѝа*. *J* се не чује у речима: *ѝксер, ендѝкаѝи*;

б) у источноцрногорским говорима *чиѝду, ѝлѝвау, коѝду, скиѝдау, руѝчау, свиѝјевау, ѝокриѝјевау* итд.¹; у говорима источне Херцеговине: *ѝрѝбаѝу, глѝдаѝу, ѝграѝу, слѝшаѝу, глѝдаѝуѝи* итд.²;

в) у говорима источне Херцеговине: *двѝнаѝс, ѝрѝнаѝс, чеѝрнѝс,³ дѝвјдѝ, ѝдѝдѝ, зѝјсиѝа⁴* и сл., већ само: *двѝнѝс, ѝрѝнѝс, чеѝрнѝс, дѝѝѝ, ѝдѝѝ, зѝсиѝа* итд.;

г) у говорима источне Херцеговине и источне Црне Горе: зап. начин: *чѝкѝ, ѝрѝчѝкѝ, ѝзимѝ, очѝруѝѝа, гѝѝѝа⁵; слѝшѝа⁴*;

д) у говорима источне Херцеговине и источне Црне Горе: *рѝбје, сѝбја, грѝбје* (код мене *грѝбље*), *дѝвјѝч, црѝвје, ѝјѝвѝѝи, бјѝвѝѝи* итд.⁵.

Вушовић и Стевановић наводе да се преко *ѝјѝо, виѝдиѝо* итд. дошло, овде-онде у говорима који су проучавани⁶, до *сѝзуѝо, чуѝо, ѝѝнуѝо* итд. Ово је појава потпуно непозната у ускачком говору. Њу не помиње ни Вуковић у говорима Дробњака и Пиве, који су суседни овом говору.

У Стевановићевим примерима: *Кѝжѝ ји(м), Виѝје ли ји(х)?* итд., где се у засебним речима развило *j* између два *и*, — овде је процес био обрнут, тј. два *и* су се спојила у једно дуго *и* у додиру енклитичког облика са обликом речи који се завршавао вокалом *и*: *Кѝжѝм* (Кѝжи им), *Виѝјелиѝг?* (Виѝје ли их?) итд., или се чува граница речи: *Виѝје ли ѝг?* (исп. дат. јд. *Иѝи* и *Јѝи*). Мислим да се тим путем осамосталила и дужина на вокалу у енклитикама *иѝ* (их) и *им*: *Нѝѝѝѝѝѝ ѝг нѝ воду, Кѝжѝи ѝм* итд.

Овакво стање гласа *j* у ускачком говору није тешко објаснити ако се има у виду природа гласова у додиру с овим гласом, гласовне законитости нашег језика, а нарочито сама природа овога гласа, о којој је у нашој научној и школској језичкој литератури доста писано, при чему у првом реду треба имати у виду мишљења и резултате проф. А. Белића у његовим универзитетским предавањима, „Дијалектима источне и јужне Србије“ и другде.

Тешко је рећи у ком ће се правцу даље развијати глас *j* у овом говору, и то првенствено због његове природе, која, у односу на глас *j* у другим нашим народним говорима и у нашем књижевном језику, није овде специфична, већ углавном као и другде код нас, па ће се

¹ Стевановић, о. с. 29—30.

² Вушовић, о. с. 22.

³ Вушовић, о. с. 23.

⁴ Стевановић, о. с. 125 и другде; иначе, то је позната црта црногорских дијалеката.

⁵ Вушовић, о. с. 24; слично и код Стевановића, о. с. 37. Оваквих отстапања у ускачком говору готово нема ни у случајевима најновијег јотовања: *ѝлѝсма, ѝлѝѝѝѝѝ* итд.

⁶ В. код Вушовића 22 и код Стевановића 30 стр. пом. дела.

⁷ О. с. 30.

његов развој свакако кретати у оквирима развоја овога гласа уопште код нас. Али се једно може прецизније рећи: несумњиво је да је — услед све чешћег додира претставника овог говора са ближом и даљом околином и околним градским становништвом, услед описмењавања и школовања, продирања новина, књига, радио-емисија, услед мешања омладине на радним акцијама, једном речи, услед економско-културног уздизања и повезивања — процес разјотовљавања готово доследних резултата најновијег јотовања захватио овај говор и да су појаве као *дјевџка*, *шјерајши* итд. место *ђевојка*, *ћерајши* итд. ухватиле, особито међу млађим светом, своје клице на површини овог говора и свакако ће преовладати, уколико, разуме се, јужни говор не буде ишчезао из нашег књижевног језика.

Милица Станич

Резюме

Милица Станич

Звук *ј* в ускокском говоре

На основании материала по вопросу сохранения звука *ј* у племени Ускоци в Черногории автор приходит к следующим выводам.

1. Звук *ј* хорошо сохраняется в следующих позициях: в начале слова, а с небольшими исключениями и в конце слова; между двумя гласными заднего ряда; после префикса.

2. Звук *ј* почти никогда не произносится между двумя гласными, если второй из них *и* или *е*.

3. В остальных интервокальных позициях (здесь прежде всего имеются в виду такие позиции, когда *ј* находится после *и*) артикуляция звука *ј* лабильна. В этих позициях может быть и полная артикуляция и полная редукция, в зависимости от темпа и усиления речи и других моментов. Это в одинаковой мере относится и к положению *и + ј + о*, хотя в диалектологических трудах близких говоров констатируется, что *ј* в этой позиции имеет более полную артикуляцию.

Автор говорит и о судьбе *ј* после согласных и сравнивает в конце ситуацию в ускокском говоре с ситуацией в соседних говорах (на основании литературы, а частично и на основании собственного знакомства с этими говорами).